

Všeobecný úvod do zvyku stavění májů a jeho popis na základě přímého pozorování v lokalitě Bzová u Hořovic (Středočeský kraj)

General introduction to the tradition of May celebration and a description of the rural celebration habit based on direct observation in the village of Bzová near Hořovice, Central Bohemia

Lada Schováňková¹

0. Abstract

Traditional rural May Celebration becomes recently again very popular and is organized in numerous villages of Bohemia. The paper describes the local habit of the celebration in a small village located near the town of Hořovice and its evolution through time.

1. Úvod

Když si prolustujete květnová, případně červnová vydání místních periodik, tak skoro v každém čísle narazíte na fotografie rozesmáté mládeže pózující pod pestrobarevně ozdobeným stromem, či v barevných krojích tančící tanec beseda. Jak mnohé napovídá, fotografie dokumentují tzv. staročeské máje, které se v současnosti konají v mnohých vsích Berounska a Hořovicka. Oživení zvyku v průběhu několika posledních let dokládá vzrůstající atraktivnost těchto oslav nejen mezi mladými lidmi. Máje jsou příležitostí k veřejné zábavě a tanci, ale také k setkávání a společné zábavě občanů téže vesnice. Přestože každá ves a každá generace přináší do tohoto zvyku nové obměny, setkáváme se s mnoha stejnými prvky a základními složkami napříč republikou – máj, májovníci, obchůzka, barevnost i veřejné popíjení alkoholu. Tomuto lidovému obyčeji, který dnes tak rádi nazýváme staročeským, je věnován následující text. Jak napovídá název, příspěvek je zaměřen zejména na jeho všeobecnou charakteristiku. Popis bude doložen konkrétními příklady, jak byly zaznamenány při přímém pozorování v obci Bzová u Hořovic v letech 2007–2010, doplněnými rozhovory s místními občany a studiem písemných pramenů.

Tématu májových zvyků se můžeme věnovat z několika úhlů pohledu a oblastí zkoumání. Můžeme se zaměřit na zkoumání z hlediska ritualizovaného chování účastníků, vytyčení prvků přechodového rituálu, věkového a genderového dělení, pozornost věnovat principům směny, symboliky barev nebo i sexuální symboliky, stejně tak sociologickým a psychologickým pohnutkám chování jednotlivců i skupin. Pro náš region by bylo jistě zajímavé podrobnější zaměření na historii tohoto zvyku v jednotlivých vesnicích, vzájemných podobnostech, variantách i odchylkách. Tento příspěvek je věnován základnímu vymezení pojmů, popisu jednotlivých segmentů a jejich charakteristice a historii. Při porovnání se současným stavem konání tohoto zvyku se pak může často jednat o překvapivé významy, které současným aktérům i divákům unikají.

2. Etymologické vymezení termínů máj, máje a májka

Ústředním pojmem zvyku stavění májů, či u nás užívaného termínu staročeských májů je slovo máj, máje. Slovo máj pochází z latinského slova maius, které označovalo měsíc boha Maia (HOLUB a LYER 1967, str. 298). České slovo květen staročestina uváděla taktéž jako trnoupuk nebo tráveň, neboť tento měsíc představoval období obnovy vegetačních sil a zahájení volné pastvy dobytka (BROUČEK a JEŘÁBEK 2007, 2. svazek, str. 521). Slovo trnoupuk bylo odvozeno od trnového nebo hlohového keře, který v květnu pučí. Dalo by se

shrnout, že slovo máj se vztahuje k časovému určení konání tohoto lidového obyčeje, čili pátému měsíci v roce. Etymologie pojmu máje se pak vztahuje k hlavnímu symbolu tohoto zvyku, čili ke stromu. František Štěpán Kott ve svém Česko-německém slovníku z roku 1878 (KOTT 1878) uvádí, že máje či májka představuje březový, lipový či jedlový rozvitý strom. Májemi či májkami jsou míněny mladé zelené stromky, které jsou barevně ozdobeny šátečky, pentlemi, ořechy, jablky či blyštivými plíšky. Máje či májky mohou mít různou velikost i úlohu (viz podrobněji v části 4).

Etnografická literatura používá termínu máje nebo sousloví stavění májů. Termín staročeský, jak se v našem regionu běžně užívá, se zde nevyskytuje. Lze se domnívat, že k přidání tohoto přídavného jména došlo až v 19. či počátkem 20. století společně se vzrůstajícím se národním hnutím. Název staročeský tak zřejmě měl nejen podporovat vlastenectví, ale i zdůrazňovat starobylost zvyků konaných zdejšími lidmi. Termín staročeský používá Josef Fürst ve své pětidílné publikaci Staročeské máje (FÜRST 1932a, b, 1933a–c). Tato publikace obsahuje popis jednotlivých činností při konání zvyku stavění májů a pokyny pro pořadatele a aktéry. Vycházela v letech 1932–1933 a jednalo se o popularizaci lidových zvyků. V mnoha vesnicích Berounska a Hořovicka se taktéž používá termín staročeské máje. Můžeme se však setkat i s termíny zelené nebo mokré máje (v odkazu na čerstvé zelené stromky).

3. Historie zvyku, jeho původ, funkce a období slavení

Evropské písemné prameny dokládají existenci tohoto zvyku ze 13. století, v Čechách dokonce z 15. století. Nejstarší doklad o postavení tzv. soukromé májky v Čechách pochází z roku 1422. Zápis uvádí, že postavení májky mládencem u stavení jeho dívky bylo důkazem uzavření manželského slibu (BROUČEK a JEŘÁBEK 2007, 2. svazek, str. 522), čili jakýmsi jeho stvrzením. Lze tedy usuzovat, že pokud v roce 1422 mělo postavení májky právní dopad s patřičným sociálním povědomím o jeho faktičnosti, muselo se už tehdy jednat o starý obyčej ve formě závazného zvykového práva.

Májka se však stavěla z mnoha rozličných důvodů. Postavení máje bylo taktéž oslavou mládí, jara, lásky i projevem radosti, a tak se každoročně vesnice i města zelenaly ozdobenými mladými stromky. Z toho důvodu byl v roce 1741 pod pokutou vydán zákaz stavět máje, neboť docházelo ke každoročnímu kácení velkého množství mladých stromků. (ZÍBRT 1889, str. 103). Přestože tento zákaz nebyl příliš dodržován, ovlivnil postupné vymizení zvyku převážně v městském prostředí. Podle Č. Zíbrta se však ještě v 18. století i Praha zelenala májemi (ZÍBRT 2006, str. 280). Jak výše uvedené dokládá, stavění májů bylo záležitostí jak městskou, tak vesnickou. Hlavními aktéry a organizátory byla mládež, ve městech s vojenskou posádkou i vojáci, kterým

¹ Městská knihovna Beroun; U kasáren 813, 266 01 Beroun; studovna@knihovna.beroun.cz
Český kras (Beroun), XXXVII (2011), 49–54, 7 obr.
ISSN 1211-1643
ISBN 978-80-903477-5-6

za to bylo vypláceno z obecní truhly spopitné (ZÍBRT 2006, str. 278). 19. století s sebou přineslo rozmach organizovanosti české společnosti a jednotlivých zájmových skupin. To se promítlo i do pořádání oslav různých lidových zvyků a svátků, takže organizátory se stávaly různé zájmové spolky i politické strany, jakými byly např. Sokol, Orel, hasičská sdružení, ochotnické spolky nebo agrární strana (BROUČEK a JEŘÁBEK 2007, 2. svazek, str. 522). Ve 2. polovině 20. století se přidaly i svazy mládeže a svazy žen.

Zvyk stavění májů se koná v měsíci květnu a J. Langhammerová ho řadí spolu s pálením ohňů o Filipojakubské noci ke starým obřadům, jejichž kořeny můžeme nalézt v předkřesťanské magii, skryté symbolice růstu a plodnosti i materiálních obětích (LANGHAMMEROVÁ 2008, str. 47). Rituály, které byly prováděny v novoročním období, měly zajistit kontinuitu nejen života jedince, ale i celého společenství. Jejich úkolem bylo zajištění prosperity, zdraví a plodnosti, nejen lidské, ale i přírodní (HORÁK 2002, str. 44). Ohledně původu tohoto zvyku se traduje několik pověstí, jejichž velká část je zaměřena na postavy světců Jakuba, Filipa a Valburgy. Č. Zíbrt ve své publikaci „Veselé chvíle v životě lidu českého“ zmiňuje německou pověst, která vypráví o apoštolské pouti sv. Filipa, Jakuba a Valburgy. Valburga byla nařčena z nepočetnosti. Na důkaz své neviny zabodla do země suchou hůl, která do rána 1. máje zezelenala a rozkvetla. Tím Valburga prokázala svoji nevinu.

Strom má hluboký symbolický význam (ochrannou funkci stromu zdůrazňují jak anglický antropolog James G. Frazer, tak český etnograf Antonín Václavík). Lidovou tradicí byl vnímán za jeden z hlavních symbolů života. Jeho zeleň, pestrost i lesklé předměty pak měly moc odrážet zlé síly (LANGHAMMEROVÁ 2004, str. 112). Stavění májů je však také svátek mladých. Svátek tance, zpěvu a bujarosti vyjadřující životní radost a optimismus. Je to i symbol lásky a projev milostného vztahu. Máj tedy představovala objekt pozitivního významu, symbol zajišťující prosperitu, ochranu i růst. Tato úloha pronikala jak do světa lidského, tak přírodního, čili plodnosti lidské (plodnost dívky, zajištění prosperity budoucího novomanželského páru), ale i přírodní (úrodnost polí, zachování úrody, hojnost sklizně). Např. ještě ve 20. století se zachovaly lidové interpretace typu: máje se staví, aby neuhodil blesk, aby kroupy nepotloukly úrodu (BROUČEK a JEŘÁBEK 2007, 2. svazek, str. 522). Nesmíme však opomenout i další, nevýznamné funkce zvyku stavění májů. Stavění májů v dané obci či komunitě bylo také projevem náboženské úcty, gestem vzdání pocty úřadům a vrchnosti. Úlohou velké máje bylo zvýraznění centra lokální komunity, označení místa konání zábav a shromaždiště mladých, což má jak společenský tak symbolický význam. Počet májových oslav v lokalitě signalizoval dělení mládeže podle etnické příslušnosti (německé, české), odlišné názorové orientace (orelské máje), podle příslušnosti k prostoru (části měst, ulice) i věkových skupin či rodinného stavu (odvedenci, čerstvě ženatí muži atd.; BROUČEK a JEŘÁBEK 2007, 2. sv., str. 522).

K nejčastěji uváděnému termínu konání zvyku patří den sv. Filipa a Jakuba, který se do 19. století vztahoval k datu 1. května. Tomuto svátku předcházela filipojakubská, též Valpuržina noc. Předcházející pálení ohňů představovalo symbolické překonávání zla (konec zimy), ochranu od zlých sil (metání zapálených košťat) a symbolické očištění (skákání přes oheň). Zdobení a stavění zelených májek spojené s bujarou veselostí následujícího dne pak vyjadřovalo výhru nad zlými silami, oslavu zdraví a prosperity (příchod jara). V jednotlivých regionech se však dochovaly rozličné termíny konání: kdykoliv v průběhu května, o letnicích, na tzv. císařský hod čili posvícení (ZÍBRT 2006, str. 275). Stejně jako se

neshoduje termín stavění máje, neshoduje se ani termín jejího kácení. Na území Čech i Moravy se můžeme setkat s rozličnou délkou „kralování“ máje (jeden den, tři dny, měsíc, rok).

4. Základní znaky zvyku stavění májů

4.1. Kolektivní máj

Máj, neboli zelený, pentlemi ozdobený strom, můžeme rozlišovat podle funkce na dva základní typy: kolektivní máj a máj soukromý. Kolektivní májí (májka, moj, král) je míněn jehličnatý strom, nejčastěji smrk, ale také jedle či borovice, jehož kmen je oloupán. Zelený se zachová pouze vršek, který je ozdoben pentlemi, a pod nějž je zavěšen taktéž ozdobený věnec spletený z větví stromu. Jednou z úloh tohoto máje je, aby byl co nejdál vidět. Dochovaly se záznamy o tom, že se i napojovalo několik kmenů na sebe, popř. byl uříznut vršek, který byl nastaven dalším stromem (TOMEŠ 1972, str. 82). Máj se staví zejména uprostřed vsi či na návsi a představuje strážného ducha celé obce. „*Stromy se obvykle ukradly v panském nebo obecním lese, čemuž lidé přisuzovali obřadní význam.*“ (TOMEŠ 1972, str. 82). Její vzácnost podtrhuje i noční hlídání stromu, aby nebyl nikým uříznut.

Máj se staví večer nebo v noci před příslušným svátkem. Většina činností spojených s jeho přípravou a stavbou je čistě mužskou záležitostí. Ženskou činností je ozdobení stromu společně s věncem a malými májkami. Mládenci a muži ze vsi uříznou vhodný strom, oholí kmen a dopraví do vsi. Zde je zasunut do předem vykopané jámy a vztyčen za použití dřevěných bidel, žebříků a dřevěných palic. Pravdou je, že v mnohých vesnicích se dnes již můžeme setkat s mechanickým stavěním stromu pomocí jeřábu. Strom může být ozdoben nejen věncem a pentlemi, ale i šátkem, věncem vuřtů či lahví pálenky. Tyto předměty jsou odměnou pro nejdůležitějšího, který se vyšplhá po kmeni až nahoru. (SKOPOVÁ 2007, str. 38). Podle Č. Zíbrta se strom zdobil i sklenicemi, plíšky zlata a zrcátky (ZÍBRT 2006, str. 276), což odkazuje na již zmiňovanou magickou ochranu před zlými silami.

Ve Bzové je strom většinou poskytnut zdarma z obecního lesa. Mládenci a muži jej připraví a za pomoci bidel, žebříků a lidské síly strom postaví. Kdo toto stavění viděl na vlastní oči, musí uznat, že ručně postavit velký těžký strom v blízkosti obydlí je vskutku úctyhodný výkon. Máj je ve Bzové nazývána králem.

Strom je považován za vzácný znak májů a ochránce celé vesnice, proto je nejen zdoben, ale i hlídán. Neuhlídat máj představuje potupu pro místní mládež i celou obec. Proto je máj od postavení do májového průvodu hlídán. V jednotlivých regionech se setkáváme s rozličnou dobou hlídání: jedna noc, tři noci. Ukradenou máj je nutno od zlodějí vykoupit nebo rychle postavit novou (BROUČEK a JEŘÁBEK 2007, 2. svazek, str. 523). Hlídání krále probíhá i ve Bzové a pravdou je, že i zde se několikrát nepodařilo krále uhlídat.

Noční hlídání máje bývalo a je i do současnosti spojeno s veselostí, muzikou a popíjením. Opět v návaznosti na jednotlivé regiony a osobitost jim vlastní se setkáváme s rozličnými činnostmi tohoto večera: soutěž ve šplhu po kmeni pro ulovení zavěšených odměn (viz výše), malování nápisů na silnice či vrata a vylévání cestiček lásky. Toto tzv. vysypávání či vylévání cestiček lásky, nebo zamilovaných cestiček představuje vysypávání pískem nebo vylévání hašeným vápnem rozpuštěným ve vodě cestiček mezi domy milenců, dále také malování srdcí a nápisů se jmény mileneckých dvojic (LANGHAMMEROVÁ 2004, str. 116). Tento zvyk, zejména v minulosti, patřil k významným prvkům sociální kontroly, neboť mohlo docházet k vyzrazování vztahů dosud utajených, nebo

dokonce zakázaných. Z vylévání cestiček se v mnoha vesnicích postupně vyvinulo psaní nápisů na silnici, kterými je taktéž vyjadřováno mínění místní mládeže. Tato činnost bývá využívána k všeobecnému obveselení, ale i veřejné kritice. V současnosti patří k nočním aktivitám ve Bzové psaní nápisů bílou barvou na silnici. Podle výpovědí pamětníků se ještě v 60. letech 20. století vylévaly cestičky. K přechodu na psaní nápisů došlo zřejmě díky nahrazení původních prашných cest asfaltovou silnicí. Zřejmě začátkem 70. let 20. století ustalo i lezení na strom, které probíhalo formou závodů, kdo vyleze výše. Autorka tohoto příspěvku však osobně zažila lezení na krále v roce 2007 i v následujícím roce. V dalších letech se lezení již neopakovalo (SCHOVÁNKOVÁ 2010, str. 50–54).

Máj je centrem veškerého dění. U máje je zahájen i ukončen májový průvod, tančí se zde a hraje muzika. Místy se můžeme setkat i s hraním naivních lidových her předcházejících samotné kácení stromu. „*Hajný přistihne dvojici sedláka se selkou, kterak v lese kradou máj: dává jim pokutu, dvojice se vykrucuje a společně baví přítomné.*“ (SKOPOVÁ 2007, str. 38). Byť je tento scénář více méně neměnný, jedná se o spontánní divadelní projev bez předchozí přípravy. Dalšími účastníky hry mohou být myslivci, četníci a chalupníci. Základním motivem zůstává krádež stromu, hon a výslech zlodějů s úkolem pobavit přítomné diváky. Podle J. Tomeše se na Valašsku používalo i rozličných masek, jejichž používání však už v 70. letech 20. století vymizelo (TOMEŠ 1972, str. 87–88).

Kácení máje však bývá spojeno ještě s jedním důležitým aktem, s kterým se můžeme setkat i do dnešních dnů. Jedná se o tzv. souboj o vršek, ke kterému dochází bezprostředně po poražení máje. Stejně jako je důležité, aby se máj uhlídala a nikdo cizí ji neporazil a neukradl, tak je důležité i to, aby vršek získal místní mládenec. V případě úspěchu některého z přespolních je záležitostí cti všech místních chlapců, aby byla špička vykoupena zpět do vesnice (nejčastěji alkoholem, popř. tanečním sólem s májovnicemi). Máj je poražena a jak bývá v různých vesnicích zvykem, je buď vydražena, nebo vylosována někým ze vsi, ke kterému je poté odnesena domů.

Výše uvedený popis taktéž odpovídá (kromě her pod králem) činností konaným ve Bzové. Po ukončení májového průvodu, který se uskuteční druhého dne, je král poražen. Zřejmě v 50. letech 20. století se upustilo od dražby a přešlo na losování výherce, které se děje dodnes. Stejně, jako je král ručně postaven, tak je i ručně poražen, a to rukama samotných májovníků. Po dopadení krále na zem dochází k souboji o špičku, který je však v různých letech různě intenzivní. Významu vlastnictví špičky se už v současnosti neklade takový důraz, jako v minulosti (asi do 70. let 20. století bylo zvykem, že výherce špičky ji přinesl večer na taneční zábavu, aby se prezentoval). Májovníci mají za úkol krále odnést jeho výherci domů, často i se samotným výhercem, který se na kládu posadí (SCHOVÁNKOVÁ 2010, str. 60–63).

4.2. Soukromé májky

V májových svátcích se setkáváme i se stromky malými. Jsou jimi mladé, max. 2 m vysoké břízky, které se nazývají májky nebo májíčky. Tyto májky mají oproti velké máji spíše osobní, soukromý charakter. Velká máj představuje ducha celé obce, malá májka je životním stromem dívky. Toto se může projevovat v různých podobách: stromek svou výškou může odpovídat věku dívky, bohatostí zdobení či naopak ochablým vzhledem vypovídat o vztahu/antipatii k dívce. D. Šottnerová dokládá, že v mnohých regionech Čech i Moravy bylo zvykem upevňovat ke každému stavení, kde bydlela svobodná dívka, májku. Kolik dívek bydlelo ve stavení, tolik májek před ním stálo. Dokonce mohly být májky označeny jmenovkou (ŠOTTNEROVÁ 2008, str. 59). Májka byla

často prostředníkem vyjádření citového vztahu. Májkou se dávala na vědomost láska, vážný vztah i žádost o ruku. Zároveň však dívka mohla dostat májku od svých bratrů či sousedních chlapců k počtě svého panenství (SKOPOVÁ 2007, str. 39). Jak bylo naznačeno výše, májka nemusela být vždy zelená a pestře ozdobená. Neoblíbené, hašteřivé, lakomé či zlostné dívky hrozilo nebezpečí, že jí chlapci postaví tzv. hanlivý májek v podobě slaměné figuríny nebo suchého stromku. Takové májky se stavěly pro veřejné odsouzení a zostuzení i dívky, o které se vědělo, že již není poctivá (SKOPOVÁ 2007, str. 39). Jasně a nekompromisně to vystihl Č. Zíbrt: „*Nezpůsobné panně, která v hostinci po celý rok kupčí a o májích mládencům ničeho nepodá, nýbrž se ukryje, postaví před příbytkem májku křivou a neokleštěnou. Padlé osobě máje se nepodávají.*“ (ZÍBRT 2006, str. 280).

Malá májka byla výrazem vztahu, avšak nemusela vždy odkazovat k partnerství. Soukromá májka mohla být tedy postavena sestrám, kamarádkám nebo na počest významné osobě, např. starostovi, učiteli, prvnímu stárkovi či stárce, předsedovi MNV či JZD. Stárkovská organizace byla tradiční instituce dospělé svobodné chasy uznávaná představiteli obce i ostatními obyvateli komunity. Plnila reprezentační, právní, správní i ochrannou funkci. Stárek a stárka byli voleni představitel této dospělé svobodné mládeže, jejich reprezentanti se svrchovanou pravomocí nad nimi. Za stárka či stárku byli voleni ti nejlepší a tento status byl ctí celé hochovy či dívčiny rodiny.

Podle výpovědi pamětníků se ještě před 2. světovou válkou ve Bzové konaly máje ve významu oslav lásky a mileneckého vztahu. Proto májky stály jen před tím stavením, v kterém bydlela dívka, jež měla svého hochu. V 50. letech 20. století došlo k posunu významu těchto májových oslav. Stala se z nich společenská zábava, jejíž charakter se udržel až do současnosti. Májka stojí před stavením hlavních aktérů, obecním úřadem a je jimi vyzdobeno místo kolem velké máje/krále (SCHOVÁNKOVÁ 2010, str. 49–50).

S malou májkou se můžeme setkat i v průběhu májového průvodu. Tento stromek je nesen jedním z mládenců v ruce, popř. je zabodnutý do dřevěného talíře. Tato májka může označovat hlavního májovníka a často i začátek průvodu. V některých regionech je večer při muzice vydražena. V Podkrkonoší se uchoval zvyk, kdy chlapci obcházejí dívky, zvou je na odpolední zábavu, a dívky do tohoto dřevěného talíře dávají peníze na zaplacení muzikantů. Chlapci je za to samozřejmě provedou v kole. Různé varianty tohoto dokládá O. Votruba i na Berounsku a Hořovicku ještě ve 20. letech 20. století (VOTRUBA 1928, str. 303).

Ve Bzové si pamětníci nevybavují, že by zde bylo zvykem nosit malý májíček na dřevěném talíři. Asi do poloviny 70. let 20. století se však zachoval zvyk nosit malý májíček v ruce. Májíček držel v ruce organizátor průvodu, který určoval, kudy půjde průvod a dohlížel na to, aby se navštívilo každé stavení v obci. Tento zvyk však vymizel a v současnosti se s ním ve Bzové nesetkáváme (SCHOVÁNKOVÁ 2010, str. 56–57).

4.3. Májový průvod

Slavnostní průvod má charakter obchůzky a představuje chození chlapců s muzikou po vsi. Obchůzka je periodicky opakovaný průvod, který se zastavuje na pravidelných zastávkách, kde jsou prováděny ustálené úkony. Obchůzka povětšinou „obchází“ celou vesnici, čímž nabývá charakteru symbolického ochranného kruhu kolem komunity. Krajské odlišnosti a různé vývojové fáze zvyku daly vzniknout mnoha rozličným formám. Za základní rozlišení považují dvě formy: obchůzka v podobě chození mládenců od stavení ke stavení, u kterých je postavena májka, mládenec provede dívku v kole, podá jí na talíři poctu (sklenici s alkoholem)

a připije jí. Dívka za odměnu zaplatí a připojí se k průvodu (RIEGER 1866, str. 45). Za druhý příklad uvedu takový typ občůzky, kdy májovníci a májovnice společně obcházeli celou vesnici, čili chodí od stavení ke stavení, a zvou všechny obyvatele vesnice na večerní zábavu. Tento typ občůzky se drží ve Bzové od 50. let do současnosti (SCHOVÁNKOVÁ 2010, str. 58).

Součástí průvodu mohou být i rozličná vyvolávání, veršování či výkřiky. Vyvolávání představuje „...*veršované hodnocení dívek a domácností podle velikosti jejich příspěvku na zábavu a komentování událostí v životě komunity za uplynulý rok.*“ (BROUČEK a JEŘÁBEK 2007, str. 523) Této úlohy se zhošťuje postava tlampače, faktora či kecala. Stejně jako výše uvedené cestičky (viz kapitola 4.1.) je i vyvolávání forma vyzrazování soukromých tajemství, popř. příležitostí k hlasitému vyslovení kritiky. Nejčastěji se však jedná o žertovné rýmování s úkolem pobavit přihlížející publikum. A. Václavík považuje vyvolávání za důkaz pohanského původu tohoto zvyku (VÁCLAVÍK 1959, str. 54).

Postava kecala není ve Bzové zcela neznámá. Její podoba se však liší od výše uvedeného popisu. Kecal byl ve Bzové postavou, která organizovala průvod a v ruce držela ozdobený májíček. Této úlohy se mohl zhostit člověk veselý, povídavý a spontánní, který buď bavil diváky různými průpovídkami, nebo např. komicky dirigoval muzikanty. Zřejmě od 70. let 20. století však tato postava vymizela (SCHOVÁNKOVÁ 2010, str. 56–57). S půvabnou postavou kecala jsme se však mohli setkat v roce 2010 během tzv. suchých májů. Suché máje jsou jistá obdoba těchto „staročeských“ májů a z důvodu nedostatku prostoru zde jejich popis nebude uveden.

S výkřiky během průvodu se můžeme setkat při májích na vesnicích Berounska a Hořovicka. Jsou postaveny na principu responsoriálního zpěvu, kdy jeden účastník vykřikne otázku, a ostatní sborem odpovídají. Nejčastějšími otázkami jsou: Či jsou máje?, Či je král?, Či jsou májovnice/májovnici?, Či je starosta/stka?, Či je kapela? nebo Či je hospoda? Společnou odpovědí na tyto otázky je zvolání Naše! (SCHOVÁNKOVÁ 2010, str. 58–59). Tyto výkřiky dávají nejen divákům, ale celé obci na vědomí, že se toho dne konají máje, a kde se májový průvod zrovna nachází. Stejně jako velká máj/král musí být co největší, aby byla vidět z co největší dálky, stejně tak musí být křik co nejhlasitější, aby byl co nejdále slyšet. I zde se setkáváme s prvkem, který provází mnohé lidové zvyky a slavnosti a to je křik a hlomození, jako např. vítání Nového roku nebo Velikonoční řehtání.

Májový průvod bývá ukončen taneční zábavou, v některých regionech včetně středočeského kácením máje (viz kapitola 4.1).

4.4. Přími aktéři

Obyčej stavění májů je oslavou rozkvětu přírody a zrajícího mládí. Je obdobím panen a mláďenců. V lidové symbolice jsou právě mladí svobodní lidé spojováni se zelení a květy. Zřetelné je to zejména v attributech oděvu, především zdobení hlavy – květinové věnce na hlavách panen, kytky za klobouky na hlavách mláďenců (LANGHAMMEROVÁ 2004, str. 118). Zejména u dívek je kladen důraz na jejich panenství. Panny byly lidovou tradicí považovány za osobnosti s nenačatou, magickou silou. Proto byly součástí některých magických obřadů jako např. čištění studánek (LANGHAMMEROVÁ 2004, str. 119). „*Tradiční společnost je v podvědomí tradice potřebovala jako očistný element, tedy je po čas potřeby obraznou formou zvyků hájí.*“ (LANGHAMMEROVÁ 2008, str. 49). Kromě čistoty aktérů jsou dalšími důležitými aspekty také jejich mládí a zdraví. „*Kolednických a jiných úkonů se směli účastnit zdraví a zachovalí mláďenci a dívky, jakákoliv zchátralost by prý narušila nadpřirozenou moc obřadu.*“ (VÁCLAVÍK 1959, str. 147).

Jak už bylo zmíněno výše, hlavními aktéry zvyku stavění májů jsou svobodní mladí muži. Na jejich bedrech spočívá příprava májů, pokácení stromu, jeho úprava a postavení. Stejně tak organizace průvodu je v rukou mužů. Antonín Václavík uvádí, že chození za májovníka bylo považováno za velmi významné a znamenalo to takovou čest, jako být stárkem (VÁCLAVÍK 1959, str. 147).

Do 2. světové války chodili ve Bzové (stejně jako v mnoha dalších regionech) za májovníky mláďenci a dívky, kteří byli do sebe zamilováni. Chozením za májovnicku dali veřejně najevo, že spolu chodí. Od 50. let 20. století se mohl stát májovnickem či májovnicí každý mladý hoch či dívka, který ze vsi pocházel. Prý ještě do konce 80. let 20. století platilo, že za májovnicku či májovnicu chodili pouze místní. Pokud měli milého z jiné vesnice, nemohl tento ve Bzové chodit. Toto se během let změnilo. V současnosti je již běžné, že ve vsi chodí nejen místní, ale i jejich partneři či kamarádi z okolních vesnic.

Ke změně došlo i ve věku, v kterém mohou mladí chodit za májovnicku. Bzovští pamětníci si vybavují, že ještě po 2. světové válce chodili, vzhledem k veřejnému popíjení alkoholu, pouze plnoletí. V 60. a následujících letech platilo nepsané pravidlo, že májovnick musel vlastnit občanský průkaz. Přestože je v současnosti zažitým pravidlem ukončení základní školy, chodí občas i májovnicki mladší. Na tomto vývoji se ukazuje, že rozhodnutí o tom, zda se mladý člověk může zúčastnit májů, se od pravidel veřejného chování přeneslo na rodinu (SCHOVÁNKOVÁ 2010, str. 42–45).

Bylo běžné, že během zvyku stavění májů byli jeho účastníci oděni do místních krojů neboli svátečního oděvu prostého lidu. Kroje se vyznačují vysokou regionální pestrostí, která odkazuje na místní charakteristiky a zvláštnosti. Ve Bzové nenalzáme tradiční lidový oděv, stejně jako tomu povětšinou je na území Středočeského kraje. Kroje, které se ve vsi dochovaly, pochází z jiných regionů, a do vsi byly přivezeny. Kromě těchto starých krojů nosí májovnice kroje půjčené z okolních vesnic nebo z půjčovny oděvů. Jak bylo uvedeno výše, součástí ženského kroje bývá věneček, který má symbolizovat panenskou čistotu dívek. Ve Bzové se od nošení věnečku upustilo asi v 70. letech 20. století.

Dodnes zůstalo zachováno pletení zeleného věnečku na tácek dívky, v kterém stojí skleničky pro přípítek. Tento věneček bývá nejčastěji uvit z kontryhele či mochny husí a je ozdoben květy právě kvetoucích rostlin. Mužský kraj se ve vsi taktéž nevyskytuje. Mláďenci jsou oblečeni do společenského oděvu – černých kalhot

Obr. 1. Májový průvod s májíčkem (1960; archiv J. Münzbergrové).
Fig. 1. May parade (1960; archive of J. Münzbergrová).

Obr. 2. Tančení Besedy pod Májí před hospodou U Koruny (1960; archiv J. Münzbergrové).

Fig. 2. Dancing of Beseda (1960; archive of J. Münzbergrová).

Obr. 5. Stavba krále před kulturním zařízením Bezovka (24. 5. 2008; foto L. Schováňková).

Fig. 5. Erection of the May Tree (May 24, 2008; photo by L. Schováňková).

Obr. 3. Boj o špičku (1960; archiv obce Bzová).

Fig. 3. A struggle for to top of the May Tree (1960; archive of the Bzová village).

Obr. 6. Tanec Beseda (24. 5. 2008; foto L. Schováňková).

Fig. 6. The Beseda dance (May 24, 2008; photo by L. Schováňková).

Obr. 4. Odnášení výherce krále (1960; archiv obce Bzová).

Fig. 4. Carrying of a winner of the May Tree (1960; archive of the Bzová village).

Obr. 7. Výkřiky májovníků (24. 5. 2008; foto L. Schováňková).

Fig. 7. Screaming of the May Celebration participants (May 24, 2008; photo by L. Schováňková).

a bílé košile. V některých vesnicích jsou ozdobeni mašlemi kolem krku (SCHOVÁNKOVÁ 2010, str. 45–48). Fotodokumentace májů v roce 1960 a v roce 2008 v obci Bzová je v obrázcích 1 až 7.

5. Interpretace a závěr

Během posledních pěti, šesti desetiletí došlo k výraznému posunu významu zvyku stavění májů. Ještě v 19. a počátkem 20. století, zejména v zemědělských oblastech, měly májové zvyky podstatný význam v oblasti oslav koloběhu hospodářského roku. Slavily se v době, kdy končilo studené zimní období, začínalo jaro, probíhalo znovuoobnovení vegetace a zemědělské práce. Slavení májů se vztahovalo k období plodnosti nejen přírodní, ale i lidské. Proto jsou spojovány nejen s přírodou, ale i s mládím a milostným vztahem.

V 19. století v průmyslových a po 2. světové válce v mnoha dalších oblastech došlo k odklonu od tradovaných hospodářských zvyklostí (továrny, pronikající technika do zemědělských činností, zakládání JZD atd.), stejně tak od církevních svátků (další vlna sekularizace společnosti). Nezachoval se ani milostný charakter zvyku a přenesl se na společenskou rovinu. Máje se staly příležitostí pro spolkový a společenský život v obci, který organizoval národní výbor nebo zájmové spolky.

Porevoluční dění roku 1989 ovlivnilo i spolkový život a tím i společenské aktivity v obcích. Rozpadem velkých organizací jako Svaz žen a Svaz socialistické mládeže postupně vzniklo vakuum, které povětšinou nebylo ničím nahrazeno. Během několika posledních let však dochází k zakládání rozmanitých spolků s regionální působností, které se podílejí na životě komunity. Jejich činnost často zahrnuje návrat k původně lidovým i církevním oslavám, např. odemykání studánek, stavění májů, masopustnímu průvodu nebo Tříkrálovému koledování. Jedná se o dobu zlomovou, kdy často vzniká nová podoba těchto zvyků – vypuštění, úpravy, zavádění nových prvků i posun významu. Už proto si tyto zvyky zaslouží pozornost, zmapování a analýzu.

Literatura

- BROUČEK S., JEŘÁBEK R. (2007): *Lidová kultura. A–N: Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. – 2. svazek. 1. vyd. Mladá fronta, 2007. 634 s.
- FÜRST J. (1932a): *Staročeské máje. Svazek 1. Daleké, široké pole... (Předvečer májí)*. – Zemědělské knihkupectví A. Neubert: 1–62. Praha.
- FÜRST J. (1932b): *Staročeské máje. Svazek 2. Ta naše máje zelená se... (Stavění májí)*. – Zemědělské knihkupectví A. Neubert: 1–47. Praha.
- FÜRST J. (1933a): *Staročeské máje. Svazek 3. Až pudu pod májí... (Veselice pod májí)*. – Zemědělské knihkupectví A. Neubert: 1–54. Praha.
- FÜRST J. (1933b): *Staročeské máje. Svazek 4. Máme krále chudobného... (Král pastevců)*. – Zemědělské knihkupectví A. Neubert: 1–71. Praha.
- FÜRST J. (1933c): *Staročeské máje. Svazek 5. Posekali máje, už je vezou... (Kácení máje)*. – Zemědělské knihkupectví A. Neubert: 1–103. Praha.
- HOLUB J., LYER S. (1967): *Stručný etymologický slovník jazyka českého, se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím*. – Státní pedagogické nakladatelství: 1–528. Praha.
- HORÁK V. (2002): Některé obyčeje jarně novoročního cyklu u českého a německého etnika v oblasti Hané a Nizkého Jeseníku. – In: *Národopisná revue*, 12 (1): 43–47. Ústav lidové kultury. Strážnice.
- KOTT F. Š. (1878): *Česko-německý slovník zvláště gramaticko-fraseologický. Díl I. A–M*. – Josef Kolář: 1–1097. Praha.
- LANGHAMMEROVÁ J. (2004): *Lidové zvyky: výroční obyčeje z Čech a Moravy*. – 1. vyd. Lidové noviny: 1–341. Praha.
- LANGHAMMEROVÁ J. (2008): *Čtvero ročních dob v lidové tradici*. – Petrklíč: 1–163. Havlíčkův Brod.
- RIEGER F. L. (1866): *Slovník naučný*. – Díl 5. M–Ožice. I. L. Kober: 1–1205. Praha.
- SCHOVÁNKOVÁ L. (2010): *Staročeské a suché máje na příkladu oslav v obci Bzová u Hořovic (Středočeský kraj)*. – Nepublikovaná bakalářská práce. Západočeská univerzita, Katedra antropologických a historických věd: 1–125. Plzeň.
- SKOPOVÁ K. (2007): *Hody, pusty, masopusty. Slavíme, vaříme, zdobíme a hraje si celý rok podle lidových tradic*. – 1. vyd. Filip Tomáš–Akropolis: 1–204. Praha.
- ŠOTTNEROVÁ D. (2008): *Lidové tradice. Původ lidových tradic, zvyky, pověry, pranostiky, říkadla*. – 1. vyd. Rubico: 1–252. Olomouc.
- TOMEŠ J. (1972): *Masopustní, jarní a letní obyčeje na Moravském Valašsku*. – Příloha časopisu Národopisné aktuality. Svazek 2. Ústav lidové kultury: 1–179. Strážnice.
- VÁCLAVÍK A. (1959): *Výroční obyčeje v lidovém umění*. – 1. vyd. Nakladatelství Československé akademie věd: 1–580. Praha.
- VOTRUBA O. (1928): Národopis. – In: *Monografie Hořovicka a Bečounska*. Díl I. Česká grafická unie: 242–308. Praha.
- ZÍBRT Č. (1889): *Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prostonárodní pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk: příspěvek ke kulturním dějinám českým*. – Tiskem a nákladem Jos. R. Vilímka: 1–293. Praha.
- ZÍBRT Č. (2006): *Veselé chvíle v životě lidu českého*. – 2. vyd. Vyšehrad: 1–636. Praha.